

IRODALOM.

Dévay Bíró Mátyás Tanításai. Tanulmány a magyar protestáns theologiai irodalom kezdeteiből. Irta: Révész Imre a kolozsvári ref. theologiai fakultás ny. r. tanára. Kolozsvár, 1915. 179. l. Ára 5 kor.

Ha nem tudnánk semmit arról a családi összeköttetésről, amely Révész Imre, az egykori híres debreceni lelkipásztor és kiváló egyháztörténetíró között és a kolozsvári ref. theologiai fakultás jelenlegi fiatal, szorgalmas és nagykézsültségű tanára között fenn áll: e könyv elolvasása után, mégis ott maradna a lelkünkben az a gondolat, hogy itt a historikus objektivitását különben minden tiszteletre méltó szubjektív érzelmek befolyásolják és zavarják. Író szerint s szerintünk is az első Révész Imre írta „a legrészletesebb, legönállóbb és legtudományosabb monográphiát“ Dévay Bíró Mátyásról. Ennek a monográphiának van egy általánosító tétele, amely így hangzik: „A magyar haza reformatiójának kezdetleges forrását kétségen kívül Luther szellemének hatása indította meg, de a forrás a magyar ajkuaknál tüstént melanchtoni irányzatot vett, majd a helvéták felé tartott s mire folyammá nőtt, egyenesen Kálvin szellemét és irányzatát vette fel.“ „Mi az oka annak“ — kérdi az ifj. Révész, — hogy ez a tétel elhangzása óta nem lett egyháztörténelmi tudásunknak „szervesen belétaglalt közkincsévé, magától értetődő, sarkalatos igazságává?“ (1. l.) A félszázaddal ezelőtt elhangzott kijelentésnek „igazoló bizonyága gyanánt“ kívánja most az író a Dévay Bíró Mátyás theologiai irányzatát megvilágítani. (4. l.) Objektiv historikusnak szabad-e a főcél helyett ilyen mellékes célt tűzni maga elébe? És a történelmi igazságokat a családi tradíciók homályos szemüvegén keresztül nézheti-e? Ez az egyik körülmény, ami zavarólag hat a kezünk alatti mű olvasásában.

A másik az a végső következtetés, amire író különben nagyon gondos tanulmányai alapján jut. Megállapítja t. i. eredmény gyanánt, hogy „Dévay a hit és élet legfőbb kérdéseiben, a reformatori tanfogalmak leglényegesebbjeiben Luther és Melanchton hű követője“ (165. l.) Kisebb és mellékkérdésekben Zwinglitől, Butzertől, sőt Kálvintól is tanult. (166 s köv. l.) Gondolatunk szerint az író evvel elérte a célját. De aztán, hogy mi lett volna a Dévay vallási iránya, ha későbbben születik vagy a Kálvin „Institutió“-jával végző rendszere korábban kialakul, az már igazán nem tartozik a historikus

hatáskörébe, aki a való tények megállapítására van hivatva. De az író még tovább megyen a kérdés föltevésénél s határozottan ki mondja, hogy Dévayt a Luther és Melancthon irányától „*egy-egyedül a Kalviné lett volna képes*“ eltéríteni, ha t. i. ez utóbbi belső megszilárdulás és külső eredmények dolgában az ő életében fejlődésének tetőpontját eléri. (178—179. l.) Bármilyen nagy ismerője az író Dévaynak és bármilyen nagy tisztelője Kálvinnak, de azért az ilyen következtetések messze túlhaladják az objektívitas megengedett határát s nem egyeznek meg éppen a szerző által korábban oly szépen hangoztatott, egyháztörténelem-írás elveivel.

Különbön ezen pár megjegyzéstől eltekintve, az író komoly és értékes munkát végzett, amidőn a köztudatban „magyar Luther“ néven szereplő Dévaynak a vallási irányzatát, gondolkozását és jelentőségét tisztázta. A könyv négy fejezetre oszlik. Az I-ső fejezet a Dévay teológiai gondolkozásának a fejlődésére vonatkozó eddigi kutatások eredményét összegezi. A II-ik Dévaynak a hitre és életre vonatkozó tanításait ismerteti. A III-ik Dévay Biró Mátyás iratainak összehasonlító ismertetése. A IV-ikben Taniránya történeti megvilágításban foglaltatik. A könyv élénk világot vett arra a lelki harcra és belső tusakodásra, amely a XVI. század embereinek lelkében vallási tekintetben lezajlott addig, amig a reformáció hullámozó eszméi kiforrottak és a különböző egyházakban kialakultak. Az ilyen aprólékos, nehéz, de eredményeiben egy egész korszakot megvilágító munkát nem lehet eléggé méltányolnunk. V. A.

G. Le Bon: A tömegek lélektana. Fordította: Dr. Balla Antal. 206 l. (Kultúra és tudomány.) Ma, midőn az egyéni lélek nyilvánulásait minden téren olyan sokat ígérő lelkesedéssel vizsgálják, tanulmányozzák, a tömegek lelki világával sem érdektelen foglalkozni, annál inkább, mert a tömegek szerepe napjainkban mind jelentékenyebb lesz. G. Le Bon munkája a tömegek problémáját szigorúan tudományos eszközökkel taglalja s nehéz munkájában semmiféle iskolához nem csatlakozik, hogy anná! szabadabban mozoghasson. Ez a szabad mozgás azonban, különösen a történelem értéktelenítésében, még korunkban is feltűnő lehet. Ilyeneket állít: „A történelmi munkákat puszta fantázia termékei gyanánt kell tekintenünk. Gipszet habarni hasznosabb, mint az időt ilyen könyvek írásával fecsérelni.“ De hát e képtelenséget már e munkájában önmaga is megcáfolja, mert a történelem tanulságait ugyancsak bőségesen használja fel tételeinek igazolására. Nem szándékunk különben e helyen bírálatot írni, hanem érdekességénél fogva rövid kivonatban a munka tartalmát akarjuk megismertetni.

Korunk átmeneti és anarchisztikus időszak, melyben az emberi gondolkodás kialakulás útján van. A legújabb szuverén: *a tömegek hatalma*. Ez az egyetlen erő, mit semmi meg nem rendíthet. Most már nem a fejedelmek tanácsában, hanem a tömegek lelkébe készül a nemzetek sorsa. *A tömegek célja* a társadalmat visszavinni a kezdetleges állapotba, a primitív kommunizmusba. A töme-

gek nem gondolkoznak, hanem annál inkább cselekszenek. És pedig a legigazságtalanabb is legjobb lehet gyakorlatilag a tömegeknek.

Bele kell törődnünk a tömeguralom elviselésébe.

A pszichológiai tömeg átmeneti lény heterogén elemekből, melyek pillanatra vannak összekötve. *A tömegben levő egyén főjellemvonásai*: a tudatos személyiség megszűnése, a tudattalan személyiség előtérbe nyomulása, az érzelmeknek és gondolatoknak lelki infekció és szuggesztió útján ugyanazon iránya s a szuggesztív gondolatnak tetté való átalakulása. A tömegekben a butaság és nem a gondolkozó ész gyülemlik össze. A tömeg izgékony, változékony, ingerlékeny, játékszere minden külső ráhatásnak. Könnyen hóhérrá lesz, de nem kevésbé könnyen vértanuvá. Hősiessége is öntudatlan, de ez csinálja a történelmet. A tömeg érzelmei nagyon túlzottak és egyoldalúak. A kollektív megfigyelések a legtevésebbek. A tömeg konzervatív, türelmetlen, zsarnok s mindig a nagy zsarnokok képezik tisztelete tárgyát, nem a kegyes emberek. Túlozni, erősíteni, ismételni, logikus bizonyítékokat sohasem használni, ezekkel lehet hatni a néptömegekre.

A tömeg *erkölcsisége* néha aljas, máskor emelkedett.

Csak az egyszerű formában jelentkező *eszmék* jutnak el a tömeghez. A tömeg *képzelő ereje* roppant erős. Minden nagy történelmi jelenség: a buddhaizmus, a kereszténység, izlám, reformáció, a francia forradalom, a szocializmus közvetett vagy közvetlen eredményei a tömegek képzeletére gyakorolt erős impresszióknak.

A tömegeknek szükségük van *vallásra*, mert hisz minden politikai, vallásos vagy társadalmi hit csak úgy talál útát hozzájuk, ha vallásos alakot ölt. A türelmetlenség és fanatizmus szüségyszerű járuléka a vallásos érzelmeknek.

A tömegek nézeteinek és meggyőződéseinek közvetett tényezői: a faj, hagyományok, az idő, intézmények és a nevelés. A faji befolyás oly erős, hogy uralkodik a tömegelemek speciális sajátágain. A tömeget a *hagyományok* irányítják s az az eszményi állapot valamely népre, ha a múlt intézményein csak észrevétlenül, fokról-fokra változtat *Az idő* a legnagyobb tanítómesterünk, mindent átalakít, csak rá kell hagynunk. Az egyes *intézmények*, az eszmék, érzelmek és erkölcsök folyamányai. Az intézmények és kormányformák faji produktumok. Nem teremtői, hanem teremtményei egy korszaknak s magukban véve sem jók, sem rosszak. A *tanítás és nevelés* sem erkölcsösebbé, sem boldogabbá nem teszi az embert. A helyes nevelésnek lehetnek hasznos, gyakorlati eredményei, de mai nevelésünk a társadalomnak ellenségeket nevel. A latin nevelésnek az első hibája egy lélektani alaptévedésből származik, nevezetesen, hogy a könyvek kívülről való tudása fejleszti az értelmet. Itélőképesség, tapasztalat, kezdeményezés, jellem, ezek a siker föl-tételei az életben és ezt a könyvek nem adják meg. A hivatásos oktatást kellene felkarolnunk. A tömegelemek jobbulása vagy meg-

romlása kapcsolatban van az oktatással és neveléssel. Az iskolák képezik ma az elégedetleneket s anarchistákat és itt készítik elő a latin népek számára a bukás közelgő óráját.

A tömegek nézeteinek közvetlen tényezői: a szavak, illúziók, a tapasztalat és az ész. A *szavak* hatalma a tömegre nagy és gyakran a leghatározatlanabb szavak hatnak a leginkább, mint pld. demokrácia, szocializmus, egyenlőség, szabadság. A kormányzás művészete is szavak alkalmazásában áll. A tömegek sohasem szomjuhozták az igazságot. Inkább a tévedést istenítik, ha ez őket elkápráztatja. Hogy a szocializmus olyan hatalmas manapság, azaz oka, hogy még eleven *illúziót* tartalmaz. A *tapasztalat* az egyedüli módja annak, hogy a tömeg lelkében az illúziók megsemmisüljenek. A tömegek észokokkal nem befolyásolhatók.

A tömegek *vezetői* a tett és nem a gondolat emberei. *Hítet* teremteni, legyen az vallásos, politikai vagy társadalmi hit, ez a vezetők szerepe. Az emberiség rendelkezésére álló erők közül a hit a legnagyobbak egyike, méltán tulajdonítja neki az evangélium azt az erőt, hogy még a hegyeket is elmozdítja helyükről. A történelem nagy eseményeit hívők keltették életre, kiknek egyebük sem volt hitüknél.

A *hatás eszközei* a vezetőknél: az állítás, ismétlés, a lelki infekció. Az *állítás* legyen egyszerű, ment minden következtetéstől, de ennek is csak akkor van igazi hatása, ha folyton *ismétlik*. A tömegekben a gondolatok, érzelmek, emóciók, hiedelmek ragályos befolyást érnek el s aztán az egyszer népszerűvé lett vélemény magával ragadja a legmagasabb társadalmi osztályokat is.

Minden uralomnak a *presztizs* a leghatalmasabb forrása. A nagy tömegvezetőkben, mint aminők Buddha, Jézus, Mohamed, J. D'Arc, Napoleon, magas fokon megvolt a személyes presztizs.

A tömegek megrögzött *véleményei* több századon keresztül tartanak. Ilyenek voltak a feudális felfogás, a keresztény eszmék, a reformáció, ilyenek napjainkban a nemzetiségi elv, a demokratikus és szociális eszmék. A szocializmus hatalma csak addig fog növekedni, ameddig diadala után hozzálát a gyakorlati megvalósításhoz. A másik osztályba tartoznak a pillanatnyi *ingerek, vélemények*. Ma egyetlen vélemény sem tud széltében elterjedni. Napjainkban a vitatkozás és boncolgatás miatt minden vélemény elvesztette tekintélyét. A mai embert mindjobban megszállja a közönyösség.

A tömegek *osztályozásánál* megkülönböztetünk heterogén és homogén tömegeket. Homogén tömegek: 1. szekták, 2. kasztok, 3. osztályok.

Az úgynevezett *tömegbüntényeknél* a szuggesztió az indító ok. Ez bűn törvényileg, de nem lélektanilag.

A *választó* tömegnél a presztizs a fődolog. A személyes presztizst csak a vagyon presztizse pótolhatja. A tehetség, a lángész nem segíti elő a sikert.

Dogmává változott eszmék ereje legyőzhetetlen. Az általános

választójog dogmája ma olyan hatalmas, mint egykor a keresztény dogmák voltak. A sokaságnak mindig csekély az értelmi színvonal. Ha csak tudománnyal bélelt emberekből alakulnának a választókerületek, szavazatuk nem lenne különb, mint ma. A népeket legfőképp a faji lélek irányítja, vagyis az öröklött ösztön.

A *parlament*i tömegek is roppantul szuggerálhatók s a szuggeráció a presztizzsel bíró vezetőktől ered. Ilyenformán a parlamenti kormányok komoly veszedelmet rejtenek magukban.

A mi mai művelődésünk eljutott a teljes vénhedtségnek ahhoz az alakulatához, amely előljárója a dekadenciának. A faj álmaitól ragadtatva lassacskán eléri mindazt, amit neki a fény, az erő, a nagyság kölcsönöz. De miután teremtő munkáját elvégezte, az idő megkezdí romboló művét, amit sem Istenek, sem emberek nem háríthatnak el. Ezt az elkerülhetetlen órát mindig a faji lelket ébrentartó *eszmény* gyöngülése jellemzi. Haladás, hanyatlás, meghalás, ez a körforgása egy nép életének

G. Le Bonnakk e klasszikus munkája — amint talán a fenn-
 tiekből is látható — sok értékes megfigyelésről számol be, bár több megállapítása ingadozó, mint maga a tömeglélek. Egyes túlzásai mellett is e munka igen tanulságos olvasmány.

Szentmártoni Kálmán.

Az „Erdélyi Múzeum“ idéni évfolyamával visszatért régi-csinosabb 8 r. alakjához. Első három száma összevonva, érdekes, változatos tartalommal egy füzetben jelent meg s három unitárius vonatkozású cikke is van. Egyikben dr. *Borbély István* a *komját-szegi gradualist* ismerteti. E csonkán is becses kéziratot 1912. őszén *Gálfi András* lelkész figyelméből a komját-szegi unitárius egyház juttatta kolozsvári kollégiumunk könyvtárába. *Borbély* megállapítása szerint, jóval az 1630-i énekeskönyv megjelenése után készülhetett, és pedig akkor, midőn „a Bogáthi-féle szombatos énekköltés kezdett helyet adni a tisztán unitárius énekköltésnek.“ Kívánatos volna, hogy több egyházunknál meglevő, sokszor tönkremenés elébe néző, hasonló régi kéziratainkat az egyházközségek kollégiumunk könyvtárába juttassák. Csak így lehet alkalom szükséges tudományos feldolgozásukra. — Irodalomtörténeti szempontból nagyon értékes unitárius vonatkozású cikk *Gálos Rezső* közleménye: A „Remény“ történetéhez. *Szentiványi Mihálynak*, a Remény unitárius szerkesztőjének tiz levelét közli *Ormós Zsigmond* hagyatékából, a Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum tulajdonából. Végül *K. L. V.* legidősebb br. *Daniel Gábor* nekrológiájában néhai főgondnokunk lelkes és buzgó múzeum-egyesületi munkálkodását méltatja.

Barabás Ábel: *Harci szonettek és egyéb háborus költemények.* Budapest, 1915. Franklin-Társulat kiadása. 93 l.

Korán elhunyt tanárunknak és írónknak posthumus munkája van előttünk. Ezuttal mint költő jelent meg előttünk. Nekünk ez új dolognak tűnhetik fel, de akik *Barabás* munkáját látták is, tudták, hogy

a költést egész írói működése alatt nem vetette meg, sőt nem régen készült el Nietzsche verseinek fordításával. Történeti idők nagy napjai a költői hangulatot fokozottabb mértékben felébresztették benne s rövid idő alatt egész kosárra való, vérpiros virágot dob elének. Barabás költeményei nyomon követik napjaink hangulatát, a főhely a magyaroknak, németeknek és törököknek jut, de sorra kerülnek Anglia, Oroszország, Róma, Románia, Amerika; több költeménye általánosan szól háborús gondolatokról és érzelmekről. A költeményekhez az alaphangulatot a lelkesedés adja, némelyiken az emlékezés verőfénye ömlik el (Weimar), máson a gúnyolódás érzik (Romániában minisztertanács van) egészen a petőfianus Románc-áig. A kötet végéhez több, németből fordított háborús költemény van csatolva. — A szonét formája nem nagyon alkalmas harci érzelmek befogadására, de mostanában nagyon kedvelt versforma.

Akik szívesen olvasnak háborús költeményeket, bizonyára örömmel látják asztalukon a meleg szívű, fogékony lelkű Barabás poétikus szonettjeit. *b. f.*

Az Út. Folyóirat a lelki pásztori munka számára. Szerkesztik és kiadják: Dr. Imre Lajos, dr. Ravasz László és dr. Makkai Sándor. Megjelenik július és augusztus hó kivételével minden hónap 15-én. Előfizetési ára egész évre 6 kor., félévre 3 kor., egyes szám ára 80 fillér. Szerkesztőség: Kolozsvár, Bocskai-tér 1.

Múlt számunkban közöltük e folyóirat programjának vezető gondolatait. Most előttünk van két első száma. Nagy érdeklődéssel olvastuk át s mindig fokozódó figyelemmel. Az volt a benyomásunk, hogy akik ily belső örömmel, ily szeretettel és odaadással csüngenek hivatásukon, valóban istenes munkát végeznek. Nagyon melegen ajánljuk lelkészeink és hitoktatóink figyelmébe, mert meg vagyunk győződve róla, hogy nemcsak maguk fogják lelki épüléssel olvasni e mély és erős hitet, az ember szeretetét és az isteni világkormányzás szépségét és összhangját árasztó sorokat, hanem sok olyan útmutatást is nyernek belőle, melyet gyakorlati lelkipásztori munkájuk és a vallásos nevelés érdekében felhasználhatnak.

Protestáns Árvaházi Képes Naptár 1916. szökő évre. Szerkesztik: Szabolcska Mihály és Raffay Sándor. Budapest, Hornyánszky Viktor. Ára 60 fillér.

A naptárak szokásos tartalmán kívül sok háborus aktualitás és elég jól sikerült képek díszítik ezt a naptárt, melynek szépirodalmi része kellemes olvasmány, történelmi része pedig kellő áttekintést nyújt a világháború főbb mozzanatairól.

Református kis Énekeskönyv katonáink részére. Templomi énekeskönyvünkből kiválogatva. Budapest, 1915. Kiadja: Hornyánszky Viktor.

A könyvecske bolti ára 22 fillér. A kiadó egyházaknak nagyobb megrendeléseknél kedvezményes árakat biztosít. Ez a kis könyvecske zsoltárokon és dicséretéken kívül adja a Himnusz két és a Szózat négy versszakát és egy néhány rövid elmélkedést és fohászt. Kis nyolcadrét alakja alkalmassá teszi, hogy a katona zsebében mindig magával hordhassa.

KÜLÖNFÉLÉK.

Eucken a német idealizmusról és a jelen feladatairól. Eucken a berlini Urániában előadást tartott a német idealizmusról és a jelen feladatairól. A történelemben az idealizmusnak bizonyos fő alakjai alakultak ki: az ind, a görög és a német. A két előbbi értéktelen. Az ind azért, mert abban a gondolatban csúcsosodik ki, hogy az élet sovárgása a mi szerencsétlenségünk. Aki ettől szabadul, arról a szenvedés lepereg, mint az esőcsepp a lotosvirágról. Ebben van az oka az életkedv elpusztulásának s emiatt lett az indiai nép erőtlenséges, fegyvertelen. Mert elfojtotta magában azt az ösztönt, mely a világban hatni, alkotni teremteni sarkalta.

Az idealizmusnak ezt az alakját elnyomta a görög idealizmus. Ez a világot műremeknek fogta fel. Hibája az, hogy az élet nehézségeit, zavarait mellőzi és az „örök visszatérés“ a lét értelmetlenségének rettentő gondolatához vezet.

A német idealizmus kiszakítja magát a mindennapi életből s a szellemi munka, szabadság és bensőség világát építi meg. Ha önálló lett, felveszi a harcot a külső világgal. A német idealistán nem veszt erőt sem a világtól való félelem, sem az idealizálás; s ő hisz a szellem erejében, a világot műhelynek tekinti s magát munkatársnak a világépítés, emelés nagy munkájánál eltelve életkedvvel és komolysággal. Az ellenmondásokat és ellentéteket felismerni, de tőlük meg nem ijedni, hanem azokra erősnek érezni magát, ez német gondolkodás.

A háború a német népet oly problémák elé állította, aminők sem a kereszténység felvételével, sem a reformációval nem jártak együtt. Közelebb az a veszély, hogy az emberiség teljesen szétváljon egymástól. A német népnek, amely egyformán erős volt az ethikai és technikai készületségben a háború alatt, nagy és súlyos élményeit szellemi nyereséggé kell hogy változtassa a német idealizmus magvának továbbépítésével. Ez pedig azt követeli a német néptől, hogy életét megvizsgálja az *örökkévalóság* szempontjából s erre egyszerűsítse. Nevelésben, vallásban a kultúra minden területén meg kellene szabadulnunk a historizmustól. Az embernek az emberhez való viszonyát át kell alakítani. Mindenki képezze ki magát személyiséggé a német szabadság fogalma értelmében. Ami azt jelenti: a nagy közös célok bevétele az egyén akarásába és lényegébe. Önkény és önzés tünjék el az állam és emberiség továbbfejlődésének közös célja mögött. Ezentul erőteljesebben kell kifejezésre juttatni ingadozás nélkül a nemzeti méltóságot s az általános emberi feladatokat a népek mai tévelygéseire dacára erővel előmozdítani; kiméretlen bírálat